

післядипломної педагогічної освіти, а також розробку особистісно орієнтованих програм із застосуванням інноваційних технологій навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Апанасенко Г. Л. Медична валеологія / Г. Л. Апанасенко, Л. А. Попова. – К.: Здоров'я, 1998. – 246 с.
2. Ареф'єв В. Актуальні проблеми теорії і методики фізичного виховання: [монографія] / В. Ареф'єв, Є. Болях. – Л., 2005. – 296 с.

3. Бевз Г. М. Технологія проведення тренінгів із формування здорового способу життя молоді / Г. М. Бевз, О. П. Главник. – К., 2005. – 172 с.

4. Комков А. Г. Особенности физической активности школьников различных стран / А. Г. Комков // Современный олимпийский спорт и спорт для всех: материалы доклада XII Международного научного конгресса. – 2007. – Ч. 1. – С. 533–536.

Дата надходження до редакції: 10.03.2016 р.

УДК 37.372.03

Наталія ТАРАПАКА,

кандидат педагогічних наук, доцент,

завідувач кафедри дошкільної та початкової освіти

Кіровоградського ОППО імені Василя Сухомлинського

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ НАСТУПНОСТІ В ДОШКІЛЬНІЙ ТА ПОЧАТКОВІЙ ОСВІТІ

У статті розкрито погляди науковців на особливості реалізації принципу наступності в дошкільній та початковій освіті.

Ключові слова: педагогічна готовність, психологічна готовність, дошкільники, шкільна зрілість.

В статье раскрыты взгляды ученых на особенности реализации принципа последовательности в дошкольном и начальном образовании.

Ключевые слова: педагогическая готовность, психологическая готовность, дошкольники, школьная зрелость.

The viewpoints of scientific workers on the peculiarities of consistency's principle in pre-school and junior school education.

Key words: pedagogical readiness, psychological readiness, pre-schoolers, school maturity.

Постановка проблеми. У Законі України «Про освіту» та Державній національній програмі «Освіта» підкреслюється, що саме наступність як одна з необхідних умов безперервної освіти певною мірою має забезпечувати єдність та взаємозв'язок мети, змісту, методів, способів, організаційних форм навчання і виховання з урахуванням вікових особливостей дітей. У ракурсі вищезазначеного важливим є вивчення особливостей дотримання та реалізації принципу наступності в дошкільній та початковій школі.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження проблеми наступності зробили П. Атугов, Л. Калашников, Б. Райський, М. Скаткін, А. Шибанов та ін. Цю проблему розглядали також такі українські науковці, як В. Бондар, В. Бузько, С. Гончаренко, І. Гнатенко, Р. Гуревич, О. Мороз, П. Олійник, С. Сисоєва, В. Сухомлин-

ський, Д. Тхоржевський, Т. Чернецька, М. Ярмаченко та ін.

У дослідженні проблеми наступності в навчанні й вихованні виокремилася кілька напрямів. Перший напрям пов'язаний із вивченням ролі наступності в цілісному педагогічному процесі (О. Блауса, Ш. Ганеліна, С. Годника, В. Сенько та ін.). Другий присвячений вивченню наступності між такими ступенями безперервної освіти, як дошкільні виховні установи та початкова школа (О. Аніщенко, М. Костікова, О. Шабаліна та ін.). Третій пов'язаний із вивченням предметної наступності між різними ланками загальної освіти (П. Олійник, І. Самойленко та ін.), а також між загальноосвітньою та професійною школами (О. Батаршев, В. Башарін, Ю. Кустов та ін.) [2].

У вивченні проблеми наступності змісту в системі ступеневої освіти психолого-педагогічні дослідження спираються на методологію діяльнісного (компетентнісного) підходу, концепція якого сформувалася на базі психологічних і психолого-педагогічних положень, розроблених С. Рубінштейном, Л. Виготським, А. Брушлінським, Г. Костюком та іншими дослідниками [7; 8]. Відповідно до діяльнісного підходу засвоєння змісту історичного досвіду людей здійснюється не шляхом передачі інформації про нього людині, а в процесі власної діяльності, спрямованої на явища і предмети навколишнього світу [3].

Виклад основного матеріалу. Головна мета, пріоритетні напрями дошкільної і початкової ланок освіти визначені у Базовому компоненті дошкільної освіти, державному стандарті початкової освіти, Національній доктрині розвитку освіти, Законі України «Про дошкільну освіту». Так, Базовий компонент дошкільної освіти передбачає засвоєння змісту як завершеного етапу, розрахованого на весь

період дошкільного дитинства, сформованість мінімально достатнього та необхідного рівнів освітніх компетенцій дитини перших шести (семи) років життя, що забезпечує її повноцінний психофізичний та особистісний розвиток і психологічну готовність до навчання в школі [2].

Історико-педагогічний аналіз становлення і розвитку теорії та практики підготовки дітей до школи свідчить, що розрізненість підходів щодо біологічного, соціального і педагогічного чинників підготовки зумовлюють неоднозначне визначення її змісту і форм організації.

У сучасній психолого-педагогічній літературі поняття готовності визначається як багатогранний розвиток особистості дитини і розглядається в двох взаємозв'язаних аспектах: загальна готовність та спеціальна готовність.

До загальної готовності відносять фізичну, особисту (стосунки з оточуючими, взаємини з однолітками, ставлення дитини до самої себе) та інтелектуальну готовність, а до спеціальної – підготовку до засвоєння предметів курсу початкової школи, загальний розвиток, підготовку до читання, письма (Е. А. Журова, Л. Н. Невська, Н. В. Дурова).

У вирішенні проблеми готовності дітей до шкільного навчання існує два підходи: педагогічний, заснований на визначенні готовності до школи за сформованістю в дошкільників освітніх навичок, та психологічний, який важко назвати однорідним або універсальним.

Педагогічна готовність до школи визначається рівнем оволодіння спеціальними знаннями, вміннями і навичками, необхідними для навчання в школі. Це – навички прямого і зворотного рахунку, виконання елементарних математичних операцій, упізнання друкованих літер або читання, копіювання літер, переказ змісту текстів, читання віршів тощо.

Варто зауважити, що інколи діти, які показали не надто високу освіченість, але володіють необхідним рівнем психологічної зрілості, без зусиль можуть впоратися з вимогами школи й успішно оволодівають навчальною програмою.

Підготовка дітей до школи – завдання комплексне, яке охоплює всі сфери життя дитини. Психологічна готовність до школи – лише один із аспектів цього завдання, в основу якого покладено наступні підходи:

- дослідження, спрямовані на формування в дітей дошкільного віку певних знань і навичок, необхідних для навчання в школі;
- дослідження новоутворень і змін у психіці дитини;
- дослідження генезису окремих компонентів навчальної діяльності та виявлення шляхів їх формування;
- виявлення змін у психіці дитини, яка свідомо підкоряється словесним вказівкам дорослого.

Готовність до школи в сучасних умовах розглядається насамперед як готовність до шкільного навчання чи навчальної діяльності. Цей підхід ґрунтується на періодизації психічного розвитку дитини і змінах основних видів діяльності. На думку Е. Кравцова, проблема психологічної готовності до шкільного навчання конкретизується як проблема зміни провідних типів діяльності, тобто перехід від сюжетно-рольових ігор до навчальної діяльності

[6]. Такий підхід є актуальним, однак готовність до навчальної діяльності цілком не охоплює феномена готовності до школи.

Існують різні погляди науковців щодо питання готовності шестирічних дітей до школи. О. Савченко вважає, що при цьому важлива як загальна, так і спеціальна підготовка, інтегрованим результатом якої є готовність до навчальної діяльності на етапі завершення дошкільного дитинства, тобто до школи повинні йти діти, яким на 1 вересня поточного року виповнилося шість років і які за результатами медичного й психологічного обстеження не мають протипоказань до систематичного шкільного навчання [6]. Г. Лаврентьєва переконує, що це діти, які набули відповідного особистісного, інтелектуального та фізичного розвитку, О. Матвієнко – діти, які мають необхідний психолого-соціальний розвиток значущих психофізіологічних функцій пізнавальної діяльності і здоров'я; Д. Ельконін – дошкільнята, які оволоділи новим видом діяльності; Т. Кондратенко, В. Котило, С. Ладивір – малюки, які набули комплексу особистісних якостей і властивостей.

Як бачимо, більшість висновків науковців стосовно підготовки дітей до школи зосереджені на психологічній готовності до навчання, що має два спрямування – *інтелектуальне* й *особистісне*. Структурою особистісної готовності до навчання є соціальний розвиток, який виявляється в потребі й умінні взаємодіяти з однолітками, дорослими, спілкуватися й адекватно реагувати на події. Саме соціальному розвитку як складовій особистісної в сучасних умовах надається важливе значення. Тому дослідження умов і засобів його забезпечення складає актуальне завдання в питанні підготовки дітей до школи.

Традиційно виокремлюють три аспекти шкільної зрілості: інтелектуальний, емоційний і соціальний. Під інтелектуальною зрілістю розуміють диференційоване сприйняття (перцептивну зрілість), що передбачає виокремлення фігури з тла; концентрацію уваги; аналітичне мислення, що виражається в здатності осягнути основні зв'язки між явищами; можливість логічного запам'ятовування; вміння відтворювати зразок, а також розвиток дрібних рухів руки і сенсомоторної координації. Таким чином, інтелектуальна зрілість значною мірою відображає функціональне дозрівання структур головного мозку.

Під емоційною зрілістю зазвичай розуміють зменшення імпульсивних реакцій і здатність тривалий час виконувати не дуже привабливе завдання.

До соціальної зрілості відносять потребу дитини в спілкуванні з однолітками й уміння підкоряти своє поведіння законам дитячих груп, а також здатність виконувати роль учня в ситуації шкільного навчання.

Якщо закордонні дослідження шкільної зрілості зазвичай спрямовані на створення тестів і менше орієнтовані на теорію питання, то в роботах вітчизняних психологів міститься глибокий теоретичний аналіз проблеми психологічної готовності до школи, представлений у працях Л. С. Виготського, Д. Б. Ельконіна та ін. [4].

Новоутворення «внутрішня позиція школяра», що з'являється на межі дошкільного і молодшого шкільного віку, являє собою поєднання двох потреб – пізнавальної і потреби в спілкуванні з дорослими

на новому рівні, що дозволяє дитині як суб'єкту діяльності включитися в навчальний процес. Це виражається в соціальному формуванні й виконанні намірів і цілей, тобто довольне поведженні учня.

Д. Б. Ельконін вважав, що довольне поведження народжується в рольовій грі в колективі дітей. Це дозволяє дитині піднятися на більш високий щабель розвитку, адже колектив у цьому випадку коригує порушення в наслідуванні передбачуваного образу, тоді як самостійно, наодинці такий контроль дитина здійснити не здатна [4].

Необхідно підкреслити, що у вітчизняній психології у ході вивчення інтелектуального компонента психологічної готовності до школи акцент робиться не на суму засвоєних знань, хоча це теж досить вагомий фактор, а на рівень розвитку інтелектуальних процесів. «...Дитина повинна вміти виділяти істотне в явищах навколишньої дійсності, вміти порівнювати їх, бачити подібне і відмінне; вона повинна навчитися міркувати, знаходити причини явищ, робити висновки. Для успішного навчання дитина повинна вміти виділяти предмет свого пізнання» [5].

Отже, *психологічна готовність до школи* – це такий рівень психічного розвитку дитини, який створює умови для успішного опанування навчальної діяльності. Основними компонентами психологічної готовності є: мотиваційний; інтелектуальний; вольовий; соціальний; особистісний; фізичний; моральний. Звернемо увагу на **особистісний компонент** готовності, який включає наступні показники:

- *Самооцінка дитини шестирічного віку*. До початку навчання в школі у дошкільника має бути сформована адекватна самооцінка, яка визначає характер ставлення до різних видів діяльності, впливає на взаємини з однолітками та вчителем, стимулює або затримує просування школяра в навчальній діяльності. Самооцінка значною мірою визначає рівень активності особистості. Діти з високою самооцінкою почуваються в класі більш впевнено, сміливо, активно виявляють свої інтереси, ставлять перед собою вищу мету, аніж ті, які за рівних обставин занижують свою самооцінку.

- *Рівень домагань*. На підставі самооцінки складається рівень домагань, який, на думку дитини, їй під силу. Популярність учня в групі, його загальна самооцінка залежить насамперед від успіху, який дитина намагається здобути в сумісній дитячій діяльності. Таким чином, якщо забезпечити успіх діяльності малоактивним шестирічкам, які не користуються значною популярністю серед однолітків, то це може призвести до зміни їх позиції, а також допоможе стати ефективним засобом нормалізації відносин з однолітками, підвищити самооцінку дітей, їх впевненість у собі.

У програмі розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт» визначено орієнтовні

показники нервово-психологічного розвитку. Саме тому психологічна сторона наступності пов'язана з тими глибинними внутрішніми психічними процесами, які характеризують дитину як активного суб'єкта дій у педагогічному процесі, як особистість, яка забезпечує самодостатній, поступальний, перспективний розвиток, демонструє певний його рівень і можливість подальшого зростання [7; 8].

Висновки. Отже, наявні сьогодні шляхи розв'язання проблеми наступності не завжди відповідають науковим уявленням про самоцінність кожного періоду розвитку дитини (особливо в старшому дошкільному та молодшому шкільному віці), а процес виховання й навчання несистематично орієнтується на вікові особливості та можливості дітей. Для зміни ситуації як умови забезпечення безперервної освіти з урахуванням самоцінності кожного вікового періоду та перспективності розвитку особистості необхідно розглядати саме наступність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні // Дошкільне виховання. – 1999. – № 1. – С. 6–38.
2. Борисова З. Н. Наступність у навчально-виховній роботі дитячого садка-школи / З. Н. Борисова. – Київ : Радянська школа, 1985. – 142 с.
3. Дяченко М. В. Вплив спілкування на розвиток особистості молодшого школяра / М. В. Дяченко // Вісник ХДПУ ім. Г. Сковороди. – 2001. – 176 с.
4. Эльконин Д. Б. Избранные психологические труды / Д. Б. Эльконин. – М. : Педагогика, 1989. – 560 с.
5. Запорожець А. В. Підготовка дітей до школи. Основи дошкільної педагогіки / А. В. Запорожець, Г. А. Маркова. – М., 1990. – 257 с.
6. Савченко О. Я. Новий етап розвитку початкової школи / О. Я. Савченко // Дошкільне виховання. – 2007. – № 1. – С. 6–10.
7. Соловйов Ю. Наступність між ланками освіти: реалії та перспективи [Електронний ресурс] / Ю. Соловйов, О. Чернишов. – Київ : Плеяди, 2008. – Режим доступу : <http://ru.osvita.ua/school/manager/general/1307/>.
8. Сухорукова Г. Шляхи забезпечення перспективності і наступності в навчанні малювання дітей старшого дошкільного і молодшого шкільного віку [Електронний ресурс] / Г. Сухорукова, Л. Приймак. – Режим доступу : <http://www.stationline.org.ua/pedagog/85/15023-shlyaxi-zabezpechennya-perspektivnosti-i-nastupnosti-v-navchanni-malyuvannya-ditej-starshogo-doshkilnogo-i-molodshogo-shkilnogo-viku.html>.

Дата надходження до редакції: 10.03.2016 р.